

АРТЮХ Т.М., Д.Т.Н., ПРОФ.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОМПЛЕКСНОЇ ТОВАРОЗНАВЧОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ЮВЕЛІРНИХ ВИРОБІВ З СОЦІОКУЛЬТУРНОЮ ЗНАЧУЩІСТЮ

Оцінка державного майна в реструктуризації здійснюється за договором між оцінником – суб'єктом господарювання та замовником оцінки або на підставі ухвали суду про призначення *відповідної експертизи* щодо оцінки майна.

З виокремленням *оціночної експертизи*, як різновиду товарознавчої (такий підхід підтримують вітчизняні та закордонні науковці, вартість ювелірних товарів, як важлива ознака, стає предметом її дослідження. Отже, вартісна оцінка майна у матеріальній сфері, зокрема і таких, що були у вжитку, здійснюється за регламентом *товарознавчої експертизи*. На це вказує і практика прогнозування вартості товарів в судово-експертній діяльності, яка відбувається з урахуванням законодавчих вимог.

З набуттям актуальності питань прогнозування вартості товарів для купівлі-продажу на вторинному ринку, страхування, заміни та ремонту, а також порівняння вартості товарів для цілей оподаткування за заповітами та спадку, усе частіше використовують товарознавчі експертизи для їх розв'язання. Такі проблеми актуальні для ювелірних та антикварних виробів, автотранспортних засобів тощо. *Оціночна експертиза* як вид товарознавчої експертизи, предметом якої є прогнозування вартості визначилась лише з введенням Закону. Відмінність її полягає в тому, що експерт повинен мати фахову освіту і ліцензію оцінника. Але, "Закон", інші документи Фонду Державного майна не зобов'язують оцінника мати професійну підготовку за напрямом оцінки майна відповідно до програми базової підготовки: оцінка об'єктів у матеріальній формі, зокрема непродуктивних товарів (Ч.ІІ, ст. 15 із змінами, внесеними згідно із Законом України від 11.12.2003 р., N 1378-IV). Отже, оцінку товарів нині здійснюють суб'єкти, які не мають ліцензованої товарознавчої освіти.

Відповідно до кримінально-процесуального кодексу України під час розслідування справ про крадіжки державного або суспільного майна у тих випадках, коли необхідно вирішити питання, пов'язані з якістю та вартістю товарів призначається товарознавча експертиза коштовностей. Як показує аналіз завдань судової ТЕ, вона не відрізняється від досудової та добровільної. Основна відмінність полягає у підставі для виробництва судової ТЕ (ухвала суду, постанова судді, особи, яка проводить дізнання, слідчого або прокурора). І висновок експерта у такому випадку приймається судом як доказ. Експертиза вважається визначеною з моменту винесення відповідної постанови, ухвали. З цього часу експерт є процесуальною фігурою – судовим експертом у конкретній справі. Відповідно до норм процесуального

законодавства України судова експертиза може здійснюватися як у державних судово-експертних установах Міністерства юстиції, так і у недержавних експертних установах, а також експертами зовні експертної установи. Відсутність методики оцінювання коштовностей і в процедурі судової експертизи призводить до використання похідних, які не мають обґрунтованого пояснення.

Отже, відсутність єдиної методології оцінювання ювелірних виробів знаходиться сьогодні не у професійній сфері, а скоріше у нормативно-законодавчій. Наприклад, вартість коштовностей визначається оцінником залежно від того, яким чином використовується "майно", як високо воно може котируватися на ринку за звичайних умов. Наприклад, для деяких сучасних діамантів оптимальна корисність досягається, якщо вони є окремими елементами, інші можуть бути більш вигідними як вставки у виріб. Проте такий підхід виправданий лише для сучасних виробів, ринкова вартість яких точно визначена. Що стосується антикварних коштовностей, то їх частка мала, покупців, що спроможні їх купити ще менше, тому визначити їх ліквідність (враховуючи високу вартість) є складним завданням, а за умов обмеженого сегменту ринка і не бажання покупця бути задіяним у процесі купівлі-продажу, мотивації щодо мети покупки взагалі не мають сенсу. Все це обумовлює розробку індивідуальних підходів щодо їх оцінювання. До проблем, які виникають при оцінюванні ювелірних коштовностей можна віднести: існування значної інфляції, що негативно впливає на ретроспективну статистичну інформацію, утруднює прогнозування; відсутність достатньої статистичної інформації; існування дефіциту кваліфікованих кадрів, які здійснюють комплексну оцінку коштовностей і визначають ефективність їх використання.

Питання товарознавчої експертизи предметів мистецтва виникли з того моменту, як мистецтво стало товаром, коли естетична цінність поєднується з комерційною. В широкому розумінні цих слів, коштовними стають речі, що знаходяться в обігу, ті, які є товаром з відомою, повною і підтвердженою історією побутування і тоді, коли їх безпосередньо продають і купують або коли отримують кошти від їх експонування, застави, страхування і таке ін. Коштовності повинні функціонувати, виконуючи свою культурну функцію. Товарознавча експертиза є повністю соціально і культурно ангажованою реальними потребами ринку і тому має великий шанс до активного розвитку, який може відбуватися лише тоді, коли вирішені найбільш загальні проблеми методологічного рівня. Отже, перша проблема полягає у тому, що кожен товар може бути описаним за допомогою нескінченного переліку характеристик важливих для споживача і з цього випливає, що жодна конкретна експертиза апіорно не є повною. Неправильне декларування цілей експертизи

унеможливиює товарознавчу експертизу в цілому і не дозволяє оперувати звичною термінологією.

Експертиза коштовностей здійснюється з метою купівлі – продажу, оподаткування, страхування, визначення митної вартості тощо.

Добровільну експертизу та оцінку культурних цінностей здійснюють експерти Торгово-промислової палати, оцінники Фонду Держмайна України, товарознавці-експерти - оцінники антикварних магазинів і ломбардів, оцінники банківських установ тощо.

Проведений нами аналіз експертних висновків в будь-якому випадку свідчить про те, що вони мають різні підходи як за технічним регламентом проведення власно експертизи, так і за визначенням оціночної, страхової, митної вартості. Таке становище безумовно породжує цілу низку негативних явищ, зокрема існування “чорного ринку”, зловживань при перетині митного кордону, оцінку культурних цінностей іноземними страховими компаніями, що в цілому завдає великих матеріальних втрат державі.

Таким чином, основною *метою* роботи, є розробка теоретико-методологічних положень для науково-обґрунтованого забезпечення ОЕ ЮК різного функціонального та соціального призначення та побудова системи квантифікованих оцінок з врахуванням динамічних особливостей формування внутрішнього та світових ринків ювелірних товарів.

Загальні питання теоретико-методологічних засад експертизи товарів досліджуються в працях відомих російських та українських вчених: С.А. Вілкової, Е.Е. Задесенца, П.А. Красовського, М.А. Ніколаєвої, Н.В. Притульської, М.Д. Федоренко, М.В. Федорова та ін.

Нині ця проблема рефлекторно розгалужується на декілька основних напрямів. Перший – регламентація дій товарознавців при здійсненні ними операцій пов’язаних з експертним дослідженням коштовностей і оформленням супровідної документації. Другий – розробка раціонального кодування названих вище товарів з урахуванням переліку практикованих на світовому ринку асортиментних груп при перетині ними митного кордону України. Третій - визначення оціночної, митної, страхової, ринкової вартості.

Виділення в окремий вид ОЕ передбачає розповсюдження на неї основних принципів і процедур, що притаманні усім видам товарознавчих експертиз (табл. 1.). В той же час оціночна експертиза має свої особливості, обумовлені її метою - визначення оціночної вартості на підставі оцінювання споживної цінності ЮК залежно від мети подальшого ефективного використання. Вартість коштовностей, яка є суспільно обґрунтованою категорією для визначення споживної цінності товару, повинна чітко відбивати увесь обсяг інформації, щодо *соціальних, технічних та економічних характеристик товару*. Тобто вартість – це грошовий вираз *цінності об’єкта і тих майнових прав*, які відносять до нього в

конкретний момент часу та відповідно до адекватного методу оцінки. Визначення оціночної вартості, передусім, залежить від визначення справжності ЮК.

Тому в основному етапі ОЕ необхідно визначити ознаки справжності ЮК: якісний та кількісний склад металу (сплаву); вид покриття; форма й тип огранки, метод закріплення; метод, вид, складність виготовлення й художнього оздоблення; зміст, форма, вид пробірною клейма, інші знаки та позначки. Ознаки справжності надають можливість виявити первісний вид виробу, а також пізні неавторські втручання (реставрації, записи, клейма, припої, гравірування, плакування, додаткові деталі з інших виробів). Такі ознаки є важливим підтвердженням віку виробу, авторства, фірми, виробника. В результаті такого дослідження встановлюється чи є ЮК *оригіналом* або *фальсифікацією*, зокрема копією, імітацією, реплікою або навіть “новоделом”.

Таблиця 1.

Послідовність і зміст процедур оціночної експертизи ЮК

Етапи	Зміст	Методи
Попередній	З'ясування мети експертизи та основних завдань; Огляд ЮК Визначення ефективності подальшого використання та умов використання Аналіз джерел інформації про аналогічні або подібні вироби, що реалізуються на ринку Встановлення критеріїв оцінювання Встановлення методів оцінювання ЮК Висновок про проведення основного дослідження	Аналітичний візуальний
Основний	Основне дослідження ЮК: Встановлення критеріїв та показників ідентифікації, методів їх визначення Діагностика та визначення показників ідентифікації та показників справжності Діагностика методу виготовлення Визначення справжності виробу Визначення показників якості Оцінка стану збереження: встановлення % зносу, інших видів знецінення Аналіз та оцінка інформації щодо меморіальної значущості та історії побутування	Аналітичний органолептичний стилістичний інструментальний експертний
Заключний	Порівняльне дослідження: Порівняння предметів-аналогів Оцінка критеріїв споживної цінності Встановлення рівня споживної цінності Вартісна оцінка: Визначення вартості дорогоцінного металу; Визначення вартості дорогоцінного каміння; Визначення витрат на виготовлення виробу; Розрахунок базової вартості; Прогнозування оціночної вартості	Аналітичний експертний розрахунковий

Документальний	Оформлення експертного висновку	Аналітичний
----------------	---------------------------------	-------------

Сутність ідентифікації ЮК, на предмет визначення *справжності*, полягає з одного боку, на порівнянні ознак, що характеризують склад металу (сплаву), метод огранювання каменів тощо об'єкту оцінки, з ознаками відомих зразків, які прийняті за стандарт для даного часу і місця виробництва, а з іншого - на відповідності метода виготовлення дослідженого предмету технології виготовлення того часу [3]. У більшості випадків, стандарт як такий відсутній, тому результати досліджень порівнюються з вже відомими та опублікованими дослідженнями аналогічних зразків відповідного часу та місця. Останній підхід є незамінним у випадках, коли предмет є унікальним, тобто немає прямих еталонів та засобів для порівняння. Проведені дослідження ювелірних коштовностей з відомих музеїв України за допомогою рентгено-флюоресцентного аналізу, дозволили встановити граничні межі вмісту дорогоцінних металів у відповідну історичну добу і створити банк даних для їх аналізу.

У світлі нових ринкових процесів та тенденцій, однією з найбільш актуальних проблем товарознавства є розробка методології експертиз і, передусім, експертиз товарів, пов'язаних з культурною сферою життя – культурними цінностями та антикваріату. Питання актуальності розробки методології та інструментарію щодо здійснення товарознавчої експертизи предметів мистецтва виникли ще з того моменту, як останні стали товаром, поєднуючи соціальну, естетичну та комерційну цінність.

Здійснений нами аналіз експертних висновків щодо оцінювання культурних цінностей вказує на те, що вони мають різні методичні підходи як за технологічним регламентом власно експертизи, так і за прогнозуванням ринкової та оціночної, зокрема страхової, залогової та ін. видів вартостей. Крім цього, відсутність методів оцінювання комплексу ознак, пов'язаних з соціокультурною значущістю, зокрема для культури України, унікальністю для колекцій, естетичною та взагалі споживною цінністю, оригінальністю матеріалів та ознак виготовлення коштовностей певних періодів, призвело до появи великої кількості підробок, які не імовірно ідентифікувати лише в регламенті мистецтвознавчої експертизи, а відсутність довідних тверджень щодо їх автентичності взагалі унеможлиблює висновок стосовно їх вартості.

Таке становище безумовно породжує цілу низку негативних явищ, зокрема існування “чорного ринку”, зловживань при перетині митного кордону, страхову оцінку предметів іноземними фахівцями, що в цілому унеможлиблює політичну, соціальну, економічну та інші сфери безпеки держави.

Світова практика майже повністю виключає співробітництво музеїв і антикварних магазинів, це створило передумови формуванню власних експертів у галузі торгівлі

антикваріатом та оцінки. В цьому напрямку особливої актуальності набуває розроблення науково-методичних та інструментальних засобів і методик експертного оцінювання ювелірних виробів з історичною, художньою та матеріальною цінністю в контексті розвитку теорії товарознавчої науки. Актуальність і недостатнє опрацювання питань прогнозування оціночної вартості ювелірних коштовностей на підставі їх ідентифікації та експертної оцінки, а також необхідність практичного використання товарознавчих експертиз, потребують проведення досліджень в цьому напрямі, що і визначило *вибір мети і постановку завдань представленої роботи.*

Таким чином, актуальність *розробки теоретико-методологічного забезпечення для науково-обґрунтованого здійснення товарознавчої експертизи ювелірних коштовностей на основі праксеологічних та експериментальних досліджень та побудови системи квантифікованих оцінок з врахуванням динамічних особливостей формування внутрішнього та світових ринків ювелірних товарів* обумовило основну мету роботи.

Товарознавча експертиза ювелірних товарів з соціокультурною цінністю, (далі коштовностей), здійснюється у наш час добровільно експертами-оцінниками і розв'язує проблемні питання щодо їх невизначеності, ризику, конфліктів в операціях купівлі-продажу, оподаткуванні, страхуванні, застави тощо. Тобто, вона повністю соціально і культурно ангажована реальними потребами ринку і тому має великий шанс до активного розвитку, який може відбуватися лише тоді, коли вирішені найбільш загальні проблеми методологічного рівня.

Ґрунтуючись на теоретико-методологічних засадах товарознавчої експертизи ювелірних товарів (майна), яка здійснюється для потреб споживчого ринку протягом багатьох десятиків років, враховуючи аксіологічні аспекти оцінювання культурних цінностей, нами було розроблено власну методологію комплексної експертизи ювелірних коштовностей при існуючому використанні (вільний обіг, обмежене використання). Поєднуючи аксіоматики, теоретичні основи та методичні прийоми спеціалізованих та відомих експертиз та різних галузей знань щодо ювелірних товарів, в тому числі цінностей, створено технологічний регламент, обґрунтовано квантифіковану оцінку експертних критеріїв та їх показників, а також засобів і методів оцінювання коштовностей в процедурах комплексної товарознавчої експертизи.

Необхідно відзначити ряд видатних вітчизняних і закордонних вчених, праці яких вплинули на формування авторської концепції об'єкта дослідження. Зокрема, праці вітчизняних вчених – Ф. Ернста, П.М. Жовтовського, В.В.Індутного, В.Н. Квасниці, О.І. Мінжуліна, В.Ю. Могілевського, М.З.Петренко, Н.В. Притульської, Г.Ф. Пугачевського, Д.І. Щербаківського, вчених близького зарубіжжя – Р.Х. Аккалаєвої, С.А. Вілкової, Н.Д.

Дронової, І.П. Засецької, Е.Е. Задесенца, М.М. Постникової-Лосевої, А. І. Косолапова, П.А.Красовського, М.А. Ніколаєвої, О.Я. Неверова, А.В. Нестерова, Б.М.Скурлова, М.Ф. Федорова, М.Д. Федоренко та науковців дальнього зарубіжжя – Фрідландера М., Уинстона Э., Миллера А.М¹²³. тощо.

На відміну від атрибуції, оцінювання виробів для потреб антикварного та аукціонного ринку, як правило, спирається на визначення справжності предмету, майстерності художнього виконання, колекційної привабливості, меморіальності, авторства. Деякі з них, за методикою проф. Н.Д. Дроновою⁴ запропоновано як підвищуючі коефіцієнти до базової вартості при прогнозуванні вартості. Проте вони відпрацьовані, передусім, практикою оцінки антикварних виробів в системі Торгово-промислової палати при існуючих тоді уподобань ринку та загальної ідеології і не мають наукового обґрунтування. Крім цього, обрахування базової вартості предметів затратним методом вже не відповідає сучасним уявленням щодо формування їх собівартості і потребує додаткового вдосконалення та уніфікації.

З виокремленням оціночної експертизи, як різновиду товарознавчої експертизи (такій підхід займають вітчизняні та закордонні науковці), вартісна оцінка непродовольчих товарів стала входити в процедуру товарознавчої експертизи одним із її етапів. Здійснений аналіз методичних підходів щодо оцінювання ювелірних коштовностей дозволяє зробити висновок, що на сьогодні немає єдиних методик та рекомендацій з визначення їх оціночної вартості, а орієнтація на ринкові ціни, як базової характеристики для визначення ринкової вартості не можлива, внаслідок відсутності аналогів, що мають подібні якісні та ціннісні показники. Крім цього, оцінювання ювелірних коштовностей відбувається без урахування багатьох факторів, що визначають їх споживну вартість та цінність, а порядок кількісної оцінки основних ознак не дозволяє зробити оцінку об'єктивною і прозорою.

Основними методологічними завданням щодо створення теорії товарознавчої експертизи ювелірних цінностей є розробка номенклатури споживних властивостей, основних функцій щодо їх застосування, а також класифікації такого специфічного товару.

¹ Ернст Ф. Українське мистецтво XVII-XVIII ст. - К.: 1919.-С.30-31.; Мінжулін О. І Реставрація творів з металу – К., 2000 – 227 с. Аккалаева Р. Х. Пробирные клейма России – М., 1998. – 123с.; Клеймение русских золотых и серебряных изделий на рубеже XIX- XX веков /Сост. В.В. Скурлов, А.Н. Иванов. – СПб.: Лики России, 2001. – 288с. Красовский П.А., Ковалев А.И., Стрижов С.Г. Товар и его экспертиза - М.: Центр экономики и маркетинга, 1999,-240 с.; Вилкова С.А. Товароведческие экспертизы: теория и практика. – РИИЦ ПКИ, 2000.- 121с.,

² Вилкова С.А. Научно-практические основы экспертизы потребительских товаров /Поволжский кооперативный институт Центросоюза РФ.- Энгельс: Регион. инф.-изд. центр ПКИ, 2003.-264 с.; Федоренко М.Д. Товароведческие экспертизы. – М.: Международные отношения, 1968.- 288с. Николаева М.А. Товарная экспертиза. – М.: Издательский дом “Деловая литература”, 1998.-228с. ;

³ Красовский П.А., Ковалев А.И., Стрижов С.Г. Товар и его экспертиза - М.: Центр экономики и маркетинга, 1999,-240 с

⁴ Дронова Н.Д. Ювелирные изделия – М.: Издательский дом «Ювелир». – 1996. –352с;

Розв'язуючи питання щодо розробки класифікації ювелірних коштовностей для цілей експертного оцінювання нами були встановлені критерії цінності, що розкривають природу їх функціонування одночасно як предметів мистецтва, пам'яток культури та товару з його властивими споживними властивостями та ідентифікаційними ознаками. До загальних груп ювелірних коштовностей віднесено *пам'ятки ювелірних коштовностей та авторські сучасні витвори ювелірного мистецтва, які представлено унікальними пам'ятками, церковно-культовими виробами, сувенірами, прикрасами, предметами влади, знаками відзнаки тощо*. Розподіл за іншими критеріями передбачає їх функціональне призначення, визнання, типовість, автентичність, меморіальність, цінність матеріалів тощо.

Специфіка споживних властивостей предметів мистецтва, зокрема ювелірних обумовлена двоякою сутністю їх споживної вартості. З одного боку – це предмети, які задовольняють духовні потреби особистості в красі, причетності до культури власного народу та народів світу, їх традицій, відображаючи при цьому основу інтелектуального самоусвідомлення людини. З іншого – наявність незвичайних властивостей, зокрема давність, меморіальність, раритетність, рідкісність, унікальність додає їм додаткової споживної вартості – споживної цінності, яка обумовлює ще і додаткову економічну вартість, виконуючи при цьому роль скарбу, подібно до грошового товару. Крім цього, разом з естетичною та соціальною цінністю предметів ювелірного мистецтва розвивається і інша їх функція – володіння цими виробами, як предметами колекціонування, а також можливість скористатися правом розпорядження і тим самим здійснити більш гуманну місію (спадок, подарунок, обмін, застава тощо), надаючи їм порівняно з іншими видами антикваріату більшої ліквідності.

Друге завдання полягало у встановленні ідентифікаційних ознак коштовностей важливих для споживача відповідно до їх соціального та функціонального призначення, проблемних завдань з оцінювання і ймовірного подальшого використання, і на цьому принципі були обґрунтовані конкретні види експертиз коштовностей. До них належать: інформаційна, документальна, ідентифікаційна, автентичності, оціночна, які мають власний предмет дослідження, процедуру та регламент щодо її проведення. Проте зазначимо, що усі завдання можуть бути також розв'язані у регламенті однієї експертизи, наприклад оціночної.

Важливим завданням товарознавчої ідентифікації та товарознавчої ідентифікаційної експертизи, є встановлення групових (видових) ознак індивідуально визначеного об'єкту та їх належності до певної класифікаційної групи. Під час проведення ідентифікаційного дослідження, нами обґрунтовано такі основні стадії: - попереднє дослідження; - дослідження об'єкту і засобу ідентифікації; - порівняльний аналіз показників, що надані на ідентифікацію (як об'єкту так і засобу ідентифікації); - оцінка показників ідентифікації; - висновок про

тотожність. Відсутність зразка для порівняння (певного прототипу, прототипів) і взагалі будь-якої документації на ювелірні антикварні коштовності, нажаль не дозволяє інколи дотримуватися такої схеми і одержати бажаних результатів. Тому в якості засобу для порівняння можуть бути ознаки з бази даних, що визначені на широкому колі подібних предметів певного періоду методом стилістичного аналізу та експериментально. Оцінка результатів порівняльного дослідження включає оцінку встановлених збігів і відмінностей виробів, їх величини та походження. В цьому контексті актуальність набуває розробка основних критеріїв та показників ідентифікації предметів певних хронологічних періодів та створення відповідної бази даних щодо оцінювання окремих діагностичних ознак.

Встановлення видової групи дозволяє виокремити додаткові засоби ідентифікації і зосередити увагу на індивідуальних особливостях предмету. Методологічний принцип розмежування схожості та тотожності при ідентифікації предметів, є найбільш важливим етапом і основною вимогою. Змішування схожості та тотожності ознак виду, якості сплавів в практичному дослідженні предметів, ігнорування обґрунтованих атрибутивних досліджень, призводять до помилкових, суперечливих висновків і негативних результатів ідентифікації. Справа в тому, що кожний ювелірний виріб володіє яскравою індивідуальністю і може співпадати тільки за окремими показниками з іншими предметами. Проте, повна *тотожність*, як правило, відсутня. Для розв'язування проблеми належності предмета до видової групи нами визначені класифікаційні групи за ознаками, що характеризують їх соціальне та функціональне призначення і виокремлено для їх кола критерії та показники. Більш придатним загальним критерієм для класифікації коштовностей, на наш погляд, є їх вік, який з'ясується за виразністю стильового рішення, формою, сюжетом композиції, авторським стилем, технічними прийомами виконання, а також формою вставки, видом та якістю матеріалів тощо.

Враховуючи те, що коштовності мають такі властивості як *раритетність*, *справжність*, *типовість*, *меморіальність*, їх віднесення до певної хронологічної групи базується на специфічних засобах ідентифікації. Це - прототипи, які мають «бездоганний провенанс», база експериментальних даних, що побудована на підставі системних досліджень предметів відповідного періоду, документальні та інформаційні джерела. Тому основним принципом ідентифікації коштовностей є розподіл об'єктів ідентифікації на власне об'єктів оцінки і засобів ідентифікації (ідентифікаторів). Обмеженість коштовностей в антикварних та художніх крамницях, обумовлює як наочні зразки застосовувати колекції музейних предметів, каталоги виставок, аукціонів, енциклопедичних видань, ілюстративних буклетів тощо.

Розв'язування питання тотожності коштовностей можливо за умови визначення їх *індивідуальності та схоронності*. Індивідуальність встановлюється шляхом здійснення видової, якісної, атрибутивної ідентифікації. Схоронність предмету впливає на здатність виробу виявляти індивідуальні властивості та визначається як комплексний показник, який характеризує стан збереження первісного (аутентичного) вигляду як в цілому, так і окремих його частин. Якщо суттєві для дослідження властивості виробу змінені в процесі поганого зберігання, руйнування або внаслідок ремонту, реставрації та підробки, то в результаті ідентифікації можуть бути зроблені невірні висновки щодо їх тотожності. Проте, для фрагментів археологічних зразків, які вилучені з достовірного археологічного комплексу, такий варіант оцінки можливий, враховуючи тільки його наукову та історичну цінність.

Отже ідентифікація ювелірних коштовностей - це методологічне пізнання виробів в його матеріальній формі та історико-естетичній сутності з метою встановлення належності до групи предметів певного хронологічного та культурного періоду за критеріями та показниками, які є необхідними та достатніми для вирішування питання про тотожність.

За відсутності будь-якої чинної документації, вирішення питання про тотожність коштовностей нами передбачено, насамперед, як встановлення граничних показників щодо певних вимог, зокрема вмісту компонентів дорогоцінного сплаву, припаїв, видів коштовних каменів, методів виготовлення закріпки, форми, обробки та оздоблення, видів з'єднання елементів виробів одного хронологічного періоду і подальшого їх порівняння як засобу ідентифікації з фактичними даними об'єктів оцінки.

Для організації практичних ідентифікаційних процесів коштовностей, нами визначені апробовані методики, технічні засоби, що дозволяють досліджувати предмети не руйнівними методами. Отже, на першому етапі ідентифікації при попередньому огляді (дослідженні) використовуються прості і доступні методи: органолептичні, візуальні, експрес-методи, на другому етапі – більш складні: вимірювальні, експертні.

Під час ідентифікації або ідентифікаційної експертизи коштовностей встановлюються ознаки, які різняться від подібних певного періоду. Аналіз та оцінка таких ознак є предметом іншого виду товарознавчої експертизи – експертизи автентичності. Остання, на відміну від ідентифікаційної, дозволяє встановити чи є виріб оригіналом або підробкою, а також виявити первісний вид виробу, пізні додаткові неавторські втручання (реставрації, записи, клейма, припаї, деталі з інших виробів і т. ін.). Здійснення експертизи автентичності для предметів, аналог яких відсутній, науково обґрунтовано і доведено тільки за наявності граничних показників, що нормуються або експериментально визначені. Експертиза автентичності виробів з металу ґрунтується з одного боку на порівнянні складу сплаву з відомими зразками, які прийняті за стандарт для певного часу і місця виробництва, а з іншого, на

відповідності метода виготовлення оцінюваного предмету технології виготовлення того часу. У більшості випадків, стандарт відсутній, тому результати досліджень порівнюються з вже відомими та опублікованими дослідженнями аналогічних зразків відповідного часу та місця. Останній підхід є єдиним у випадках, коли предмет унікальний, тобто відсутні прямі прототиби як засоби для порівняння.

Ознаки ідентифікації, що визначають *оригінал* коштовностей складне методологічне завдання. Тому, не випадково, період накопичення підробок пережили самі великі і престижні колекції Європи та США. Для створення критеріїв оцінювання справжності коштовностей нами було проведено аналіз наукової літератури, якій дозволив виокремити та систематизувати основні види підробок ювелірних коштовностей. Усі види фальсифікацій поділено на дві групи: *підробки* та *контрафакції*. До найбільш поширених належать підробки, серед них виокремлюємо "новодели", "відроджені", імітації (авторські копії, авторські репліки).

"*Підробки*" - фантазійні (ексклюзивні) речі, створені або реконструйовані у стилі відомих предметів різних культур, які не відповідають за матеріалами, технікою виготовлення, майстерністю виконання, стильовими ознаками оригіналу. Оцінка підробок залежить від того, на якому проміжку часу від дослідника знаходиться витвір і якими художніми достоїнствами він володіє. І тому, залежно від часу їх виготовлення, способу, автора, суттєвих змін, мети підробки їх називають "новодели", "відроджені", "імітації", зокрема авторські копії", "авторські репліки", у тому розумінні, як цей термін трактував Макс Фрідландер: "...залежність чужої художньої творчості, пряме використання технічних прийомів і сюжетів в умовах впливу смаків, часу, школи, майстра". Результати досліджень дозволили розробити процедуру експертизи автентичності, яка здійснюється за такою схемою:

- визначення чинної документації, інформаційних джерел, інших засобів ідентифікації вимогам якої повинен відповідати предмет;
- вибір номенклатури показників, які досліджуються в процесі експертизи і впливають на їх справжність та вартість;
- встановлення показників щодо зазначених критеріїв оцінювання та їх порівняння з граничними; встановлення неавторських пізніх втручань;
- визначення комплектності та цілісності;
- встановлення відсотку зносу, пошкодження; аналіз отриманих результатів.

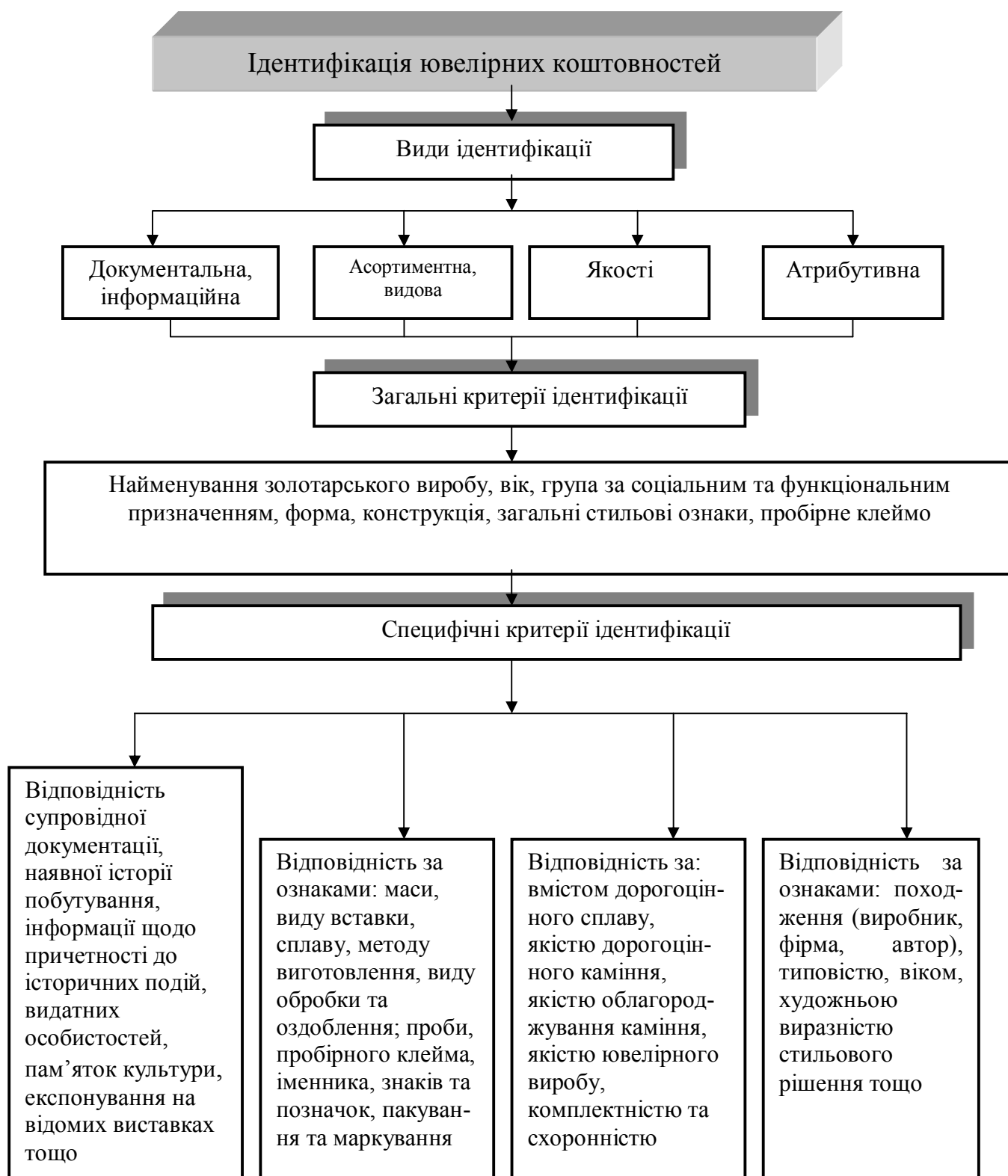

Рис.1. Види ідентифікації ювелірних коштовностей та критерії їх оцінювання

Тому в основному етапі ОЕ необхідно визначити ознаки справжності ЮК: якісний та кількісний склад металу (сплаву); вид покриття; форма й тип огранки, метод закріплення; метод, вид, складність виготовлення й художнього оздоблення; зміст, форма, вид пробірною клейма, інші знаки та позначки. Ознаки справжності надають можливість виявити первісний вид виробу, а також пізні неавторські втручання (реставрації, записи, клейма, припої, гравірування, плакування, додаткові деталі з інших виробів). Такі ознаки є важливим підтвердженням віку виробу, авторства, фірми, виробника. В результаті такого дослідження встановлюється чи є ЮК *оригіналом* або *фальсифікацією*, зокрема копією, імітацією, реплікою або навіть “новоделом”.

Таблиця 1.

Послідовність і зміст процедур оціночної експертизи ЮК

Етапи	Зміст	Методи
Попередній	З'ясування мети експертизи та основних завдань; Огляд ЮК Визначення ефективності подальшого використання та умов використання Аналіз джерел інформації про аналогічні або подібні вироби, що реалізуються на ринку Встановлення критеріїв оцінювання Встановлення методів оцінювання ЮК Висновок про проведення основного дослідження	Аналітичний візуальний
Основний	Основне дослідження ЮК: Встановлення критеріїв та показників ідентифікації, методів їх визначення Діагностика та визначення показників ідентифікації та показників справжності Діагностика методу виготовлення Визначення справжності виробу Визначення показників якості Оцінка стану збереження: встановлення % зносу, інших видів знецінення Аналіз та оцінка інформації щодо меморіальної значущості та історії побутування	Аналітичний органолептичний стилістичний інструментальний експертний
Заключний	Порівняльне дослідження: Порівняння предметів-аналогів Оцінка критеріїв споживної цінності Встановлення рівня споживної цінності Вартісна оцінка: Визначення вартості дорогоцінного металу; Визначення вартості дорогоцінного каміння; Визначення витрат на виготовлення виробу; Розрахунок базової вартості; Прогнозування оціночної вартості	Аналітичний експертний розрахунковий
Документальний	Оформлення експертного висновку	Аналітичний

Крім ідентифікаційних ознак, які характеризують справжність виробів, ювелірні коштовності в процесі життєвого циклу набувають ще споживну цінність, завдяки використанню їх в соціально-культурних обрядах причастя та обдаровування. Проте, визначити цю частину інформації в операціях експертного оцінювання можливо тільки за наявності документальної та іншої корисної інформації. Отже, експертне оцінювання ювелірних коштовностей, враховує також комплекс ознак, які не можливо виміряти, дослідити за допомогою приладів. Проте саме такі показники складають основу споживної цінності коштовностей і певним чином визначають їх ліквідність та впливають на оціночну вартість. Таким чином, *наступним етапом оціночної експертизи є з'ясування критеріїв споживної цінності та методики їх якісного та кількісного визначення.*

В цьому контексті доречним буде визначити універсальні та специфічні критерії споживної цінності ювелірних коштовностей. *Універсальна* складова споживної цінності надає уявлення про загальний рівень історико-культурної значущості будь-яких коштовностей і складається з наступних ознак: *наявність історії побутування, причетність до історичних подій, видатних особистостей, майстрів, фірм, мануфактур і шкіль, пам'яток культури, наукова значущість* тощо. *Специфічні* критерії споживної цінності розкривають специфіку формування споживних властивостей видового асортименту предметів ювелірного мистецтва і свідчать *про рівень їх художньої майстерності, оригінальність, унікальність, типовість, тираж, особливі якості.*

Методологічний принцип з уклоном на об'єктивну оцінку матеріального об'єкту витвору мистецтва і соціально-культурних явищ, пов'язаних з ним сам по собі відомий і новим признаним бути не може, але його фундаментальна реалізація на підставі комплексного оцінювання в якісному та кількісному вимірюванні об'єкту оцінки, включає новизну розробки і практичну реалізацію в умовах експертної діяльності.

Отже, з визначенням поняття споживна цінність тісно пов'язана проблема її вимірювання. Щоб виміряти споживну цінність коштовностей, скористуємось визначеними індикаторами, які є продуктами експертних суджень. Крім того, перш ніж виміряти фактичну споживну цінність коштовностей, було визначено набір конкретних індикаторів (“лінійок”) по кожному фіксованому критерію (градації критерію за рівнем значущості) і далі виявлено, якими значеннями володіє об'єкт по кожному індикатору – позитивними (порядок ранжування) або негативними (контраверсійними).

Проте, якщо формально представити оцінку споживної цінності ювелірних коштовностей, як функцію від важливих чинників, то вона повинна враховувати і такі, які слабо формалізуються. А, це означає, що знайти вид такого формалізованого співвідношення, в більшості випадків, не представляється можливим. У такому разі, ми

пропонуємо оцінку критерію, формально визначати, як міру кількості позитивної інформації про об'єкт експертизи відповідно до мети його функціонування.

Тому підрахунок оціночної вартості з урахуванням усіх факторів оцінки приймає наступний вигляд:

$$C = h B 2 b^{aN} \quad (4);$$

Представлена математична модель, а саме змістовність моделювання, відбиває зрозуміле пояснення експертного оцінювання, і є більш науковим підходом, ніж те, що з'являється на основі підсвідомого вгадування.

Для розрахунку базової вартості ювелірних коштовностей скористаємось методом *прямого визначення затрат*, який передбачає розподіл ювелірного виробу на окремі складові частини, проведення їх діагностичного аналізу з наступним визначенням затрат, що необхідні для створення їх в сучасних ринкових умовах. Крім цього, при оцінці ювелірного виробу, що був у використанні, враховується фізичний знос, або некомплектність виробу, моральне старіння виробу, тобто не модний дизайн. В оцінці ювелірних виробів затратним методом врахування вартості як дорогоцінних матеріалів, так і витрат на виготовлення виробу здійснюється за сучасними ринковими цінами. При цьому необхідно враховувати, що ціни на дорогоцінні матеріали залежать від кон'юнктури світового ринку, умов постачання, природи та родовища видобування, цінності матеріалів, їх якісних характеристик, виду огранювання тощо.

Фізичний знос виробу враховується окремо, шляхом зменшення собівартості виробу на % зносу, що визначається візуально за розробленою нами шкалою. Моральний знос виробу (коштовності до 50 років), якій характеризується старою формою, не відповідністю моді, враховується шляхом зниження вартості заміщення на відповідний коефіцієнт.